

Η αυτοκρατορική λατρεία και οι ερμηνείες της

Η ιδιαίτερη φύση της αυτοκρατορικής λατρείας εξακολουθεί μέχρι σήμερα να παραμένει σε πολλές εκφάνσεις της ένα μυστήριο. Η πολυπλοκότητα του ζητήματος οφείλεται στις διαφορετικές και χρονικά μεταβαλλόμενες αντιλήψεις που διατηρούσαν ανομοιογενής κοινωνικές ομάδες μέσα στα όρια της Αυτοκρατορίας για την εικόνα των Ρωμαίων Αυτοκρατόρων. Η καταγωγή της αυτοκρατορικής λατρείας εντοπίζεται στην Ελληνιστική ανατολή όπου η λατρεία των ηγεμόνων είχε ήδη εκδηλωθεί στο πρόσωπο του Μ.Αλεξάνδρου και συνεχίστηκε με διάφορες ποιοτικές παραλλαγές στους διαδόχους. Η λατρεία του ηγεμόνα στα Ελληνιστικά βασίλεια θα πρέπει να βασίστηκε στην προϋπάρχουσα τάση των λαών της ανατολής να εξυψώνουν τους άρχοντες στην σφαίρα των υπερανθρώπων και των θεών μία πολιτιστική συνέπεια των αυταρχικών και συγκεντρωτικών τρόπων διοίκησης που προσπαθούσαν να ελέγξουν τεράστιες γεωγραφικές περιοχές κατοικούμενες από ανομοιόμορφους πολιτιστικά πληθυσμούς. Η θεοποίηση της εξουσίας και του αντιπροσώπου της εξυπηρετούσε στην ενδυνάμωση της επιρροής του και αποτελούσε εκφοβιστικό μέτρο αποτροπής για πιθανές αποσχίσεις και ενεργειών εναντίον της υπάρχουσας κυβερνητικής αρχής. Όταν οι Έλληνες έγιναν οι κυρίαρχοι της Ανατολής θα έπρεπε για καθαρά πρακτικούς λόγους να ακολουθήσουν τις συνήθειες διακυβέρνησης των Περσών βασιλέων και σατραπών έτσι ώστε να εξασφαλίσουν την παραμονή τους στο θρόνο πάνω στους υποταγμένους λαούς του Περσικού βασιλείου. Εξάλλου ήταν αδύνατον εκ των πραγμάτων να κυβερνηθούν αχανής εκτάσεις και πολυπληθείς λαοί με πολιτικούς όρους και συνθήκες των Ελληνικών πόλεων κρατών της Κλασικής Ελλάδος. Όπως είναι γνωστό από πολύ νωρίς οι Έλληνες της ηπειρωτικής Ελλάδος εναντιώθηκαν στην αποθέωση των Ελληνιστικών ηγεμόνων και στο αν οι ηγεμόνες θα έπρεπε να δέχονται θυσίες και να λατρεύονται ως θεοί (Pliny, Ep. X, 96, 5-6). Πολύ γρήγορα όμως, με την επακόλουθη διάβρωση των Κλασικών πνευματικών ιδανικών και της ισορροπημένης πολιτικής ζωής οι αντιρρήσεις ελαττώθηκαν και η καινοτόμος για τα Ελληνικά δεδομένα λατρεία των ηγεμόνων θα ανθήσει. Το τυπικό της λατρείας βέβαια θα ακολουθεί τις ραγδαίες πολιτικές εξελίξεις και κάθε φορά θα προσαρμόζεται ανάλογα την περίπτωση και τον συγκεκριμένο τόπο, κοντολογίς κάθε Ελληνική ή Ελληνιστική πόλη θα αναπτύξει μία δικιά της ιδιόμορφη προσέγγιση στο θέμα αυτό πράγμα που κάνει κάθε απόπειρα γενίκευσης παρακινδυνευμένη.

Όπως ήταν αναμενόμενο οι κατακτήσεις του Μ.Αλεξάνδρου εκτός από πολιτικές αλλαγές επέφεραν και αλλαγές στην παραδοσιακή θρησκευτικότητα των Κλασικών πόλεων κρατών και ιδιαίτερα στον τρόπο που οι άνθρωποι αντιλαμβάνονταν τους Θεούς. Στην Ελληνιστική θρησκευτικότητα η δύναμη των θεών θα υποβιβαστεί και θα εξανθρωπιστεί καθώς η απεριόριστη πολιτική και στρατιωτική εξουσία των ηγεμόνων θα αποδειχθεί πιο ισχυρή και ανώτερη από την ισχύ των παραδοσιακών θεοτήτων οι οποίοι αδυνατούσαν πια να καθορίσουν την εξέλιξη των πραγμάτων. Χαρακτηριστικό της απαξίωσης της δύναμης των παραδοσιακών θεών αποτελεί ο ύμνος των Αθηναίων στο πρόσωπο του Δημητρίου του Πολιορκητή (294–288 π.Χ) όπου οι θεοί περιγράφονται με υποτιμητικά λόγια (Athen.vi, 253b ff). Ήταν οι προσωπικές ορέξεις και φιλοδοξίες του ηγεμόνα που θα καθορίζουν από εδώ και εμπρός την καθημερινότητα των πόλεων κρατών, Ελληνικών η μη, και το μέλλον των υπηκόων τους που τώρα αντιλαμβάνονται πως βρίσκονται ξεκομμένοι από τα μακρινά κέντρα λήψης αποφάσεων. Στα πλαίσια της αποδομητικής Ελληνιστικής φιλοσοφίας οι θεοί σύμφωνα με τον Εκαταίο από τα Άβδηρα, προστατευόμενο του

βασιλιά της Αιγύπτου Πτολεμαίου Σωτήρ (323 -283 π.Χ), θα υποβιβαστούν σε απλά φυσικά φαινόμενα ή σε δοξασμένους θνητούς προγόνους οι οποίοι κέρδισαν την αθανασία τους ύστερα από σημαντικές αγαθοεργίες που έπραξαν στην γη. Αυτή η άποψη από εδώ και στο εξής θα επηρεάσει ισχυρά την αντίληψη για το πρόσωπο του ιδανικού ηγεμόνα ο οποίος θα πρέπει να κάνει το καλύτερο δυνατό στην γη για να κερδίσει μία θέση στο ουράνιο πάνθεον. Από τα τέλη του 4^{ου} μέχρι τα τέλη του 3^{ου} π.Χ αιώνα οι απευθείας προσωπικές λατρευτικές τιμές στα πρόσωπα εν ζωή Ελληνιστικών ηγεμόνων θα αποτελούν σύνθετο φαινόμενο που θα συνεχιστεί σποραδικά μέχρι τον 1^ο π.Χ αιώνα π.χ Ατταλίδες. Αυτές οι εκδηλώσεις λατρείας θα πρέπει να ενταχθούν στα πλαίσια των σχέσεων πολιτικής και στρατιωτικής υποταγής μεταξύ των περήφανων αυτόνομων πόλεων και των θεοποιημένων μοναρχών της Ανατολής , οι άλλοτε αντάρκης και ανεξάρτητες πόλεις έπρεπε να συμβιβαστούν με την νέα πραγματικότητα και οι εκδηλώσεις λατρείας προς την ανώτατη εξουσιαστική αρχή δεν αποτελούσαν στο βάθος παρά πολιτικό πειραματισμό υποταγής. Οι Αθηναίοι του όψιμου 4^{ου} αιώνα θα θυσιάζουν απευθείας στα πρόσωπα των «Σωτήρων» Μακεδόνων βασιλέων εκ μέρους της πόλης τους τουλάχιστον μέχρι την ηγεμονία του Αντίγονου Δώσον (229-221 π.Χ) και ύστερα οι θυσίες θα εκτελούνται στην πλειοψηφία τους εκ μέρους των βασιλέων. Αυτή η αλλαγή στην έμφαση της λατρείας ίσως να αντανάκλα την μετεξέλιξη και ωρίμανση των σχέσεων εξάρτησης μεταξύ της πόλης των Αθηνών και των μοναρχών με την έννοια της οριστικής αποδοχής της υποτελείας της μετά από δύο γενεές. Η τελεσίδικη αναγνώριση από την πλευρά της Αθήνας της αδιαμφισβήτητης επικυριαρχίας των Ελληνιστικών ηγεμόνων ίσως να χαλάρωσε την πίεση για απευθείας απονομής λατρευτικών εκδηλώσεων στο πρόσωπο των μοναρχών. Παρόλα αυτά θα ήταν σφάλμα να γενικεύσουμε την παραπάνω συμπεριφορά των Αθηνών αφού για κάθε πόλη ίσχυαν διαφορετικές συνθήκες. Το βασικό ερώτημα που προκύπτει ήταν το τι πραγματικά οι Έλληνες έβλεπαν στο πρόσωπο των Ελληνιστικών μοναρχών, τους θεωρούσαν πράγματι θεούς ή απλά αποτελούσαν εθιμοτυπικό μέρος της αυλικής κολακείας. Επί παραδείγματι η προσωνομία του Αντιόχου Β (261-246 π.Χ) ως «Θεός» ,η τοποθέτηση της λέξης «Θεός» στα νομίσματα του Αντιόχου Δ (175-164 π.Χ) ή ο χαρακτηρισμός του Πτολεμαίου Ε (204-181 π.Χ) ως «Θεός Επιφανής» δεν μπορούμε να πούμε με ασφάλεια τι ακριβώς σήμαιναν λόγω της ελαστικότητας και του πολυερμήνευτου των όρων αυτών..ήταν η λέξη «θεός» δηλωτικός όρος ή ενσάρκωση του Θεού στο πρόσωπο του ηγεμόνα..η λέξη «επιφανής» δήλωνε την εξέχουσα κοινωνική θέση του ηγεμόνα ή την επιφάνεια θεϊκών υπερκόσμιων δυνάμεων.. Όπως γίνεται φανερό από τα παραπάνω η μεγάλη ρευστότητα των όρων και η χρήση τους τόσο για θρησκευτικές όσο και για κοσμικές περιστάσεις δεν μας επιτρέπουν να κατανοήσουμε με σαφήνεια το βαθύτερο νόημα τους.

Οι Ρωμαίοι Αυτοκράτορες αν και δεν μιμήθηκαν επακριβώς τους Ελληνιστικούς ηγεμόνες της Ανατολής εντούτοις επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό καθώς υιοθέτησαν πολλά από τα αρχετυπικά τους γνωρίσματα είτε για μεταφυσικούς είτε για πρακτικούς λόγους. Συνεπώς η λατρεία των Αυτοκρατόρων εξελίχθηκε με πιο ομαλό τρόπο παρακάμπτοντας τις υπερβολές των Ελλήνων της Ανατολής. Αυτό διότι οι πρώτοι Ρωμαίοι Αυτοκράτορες υπερασπιζόμενοι τον ισχυρό απόηχο της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας που ακόμη επηρέαζε έστω και τυπικά σε κάποιο βαθμό την πολιτική ιδεολογία του 1^{ου} μ.Χ, επέλεξαν την θεσμική ορθολογιστική παγίωση σχέσεων υποτελείας με τις κατακτημένες πόλεις της Ανατολής και όχι την μαγικοθρησκευτική. Η εγκατάσταση των κατάλληλων θεσμικών οργάνων διακυβέρνησης του Ρωμαϊκού κράτους ακύρωσε, καθιστώντας περιττή την ανάγκη προώθησης μίας υπερβολικής και κακόγουστης προσωπικής λατρείας του ηγεμόνα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας

βασισμένη στα πρότυπα των Ασιατών Ελλήνων. Οι πρώτοι Ρωμαίοι Αυτοκράτορες έπρεπε να πείσουν στους Έλληνες πως δεν είναι ζωντανοί θεοί και συνεπώς πως δεν ήταν δόκιμο να δέχονται εκφράσεις λατρείας από αυτούς. Οι πρεσβείες των Ελληνικών πόλεων που ήταν άμεσα ελεγχόμενες από τους Ρωμαίους δεν τόλμησαν ποτέ να θυσιάσουν απευθείας στους ζωντανούς Αυτοκράτορες. Για την πλειοψηφία των Ρωμαίων των δύο πρώτων αιώνων οι Αυτοκράτορες που έβλεπαν ζωντανούς μπροστά τους δεν ήταν παρά οι εξέχοντες πολίτες του κράτους και όχι θεοί, συγκεκριμένα βρίσκονταν σε μία αδιευκρίνιστη κατάσταση μεταξύ των θνητών (homo) και των θεών (deus), χωρίς να ανήκουν αποκλειστικά σε μία από τις δύο κατηγορίες. Εξάλλου οι Ρωμαίοι Αυτοκράτορες θεοποιούνταν μετά τον φυσικό τους θάνατο και μονάχα ύστερα από ψήφισμα έγκρισης της Συγκλήτου, δηλ. η ανακήρυξη τους σε *Divus* ήταν σε μεγάλο ποσοστό μία πολιτική πράξη που έπρεπε να επικυρωθεί από τους θεσμούς του κράτους και όχι από κάποια θρησκευτική αρχή. Σε αντίθεση με την συνήθεια της Ανατολής δεν παρατηρούνταν το σύννηθες τελεστικό της «Αποθέωσης» σε ζώντες Αυτοκράτορες. Από την στιγμή που είχε εγκριθεί από την πλειοψηφία της Συγκλήτου μόνο τότε μπορούσε να επιτραπεί η λατρεία αυτή η οποία ασφαλώς κατατάσσονταν στις επίσημες κρατικές λατρείες. Ο όρος *Divus* δεν μπορεί να ταυτιστεί με την λέξη «θεός», όπως ειπώθηκε προηγουμένως ήταν ένα μετέωρο στάδιο μεταξύ γήινου και θεϊκού και δεν δίνονταν παρά μονάχα μετά τον βιολογικό θάνατο των εκλιπόντων Αυτοκρατόρων. Στην Ελληνιστική Ανατολή μεταξύ των ανθρώπων και των θεών δεν υπήρχε ένα ανάλογο ενδιάμεσο και έτσι ο Ηγεμόνας τις περισσότερες φορές εξισώνονταν στο επίπεδο των θεών με αποτέλεσμα να λατρεύεται και ως τέτοιος και να δέχεται απευθείας θυσίες στο πρόσωπο του. Τον 1^ο μ.Χ αιώνα συνολικά πέντε Αυτοκράτορες και οκτώ μέλη των Αυτοκρατορικών οικογενειών θα δεχθούν θεοποίηση ης Αυτοκρατορικής οικογένειας. Ο πρώτος Αυτοκράτορας που θα δεχθεί θεοποίηση θα είναι ο Ιούλιος Καίσαρας το 42 π.Χ δύο χρόνια μετά τον θάνατο του, η θεοποίηση θα γίνει υπό την καθοδήγηση του Οκταβιανού (27π.Χ -14 μ.Χ) στα πλαίσια της θεμελίωσης της πολιτικής θεολογίας του *Divi Augusti*. Στην πράξη αυτή θα συνεισφέρει και η πολυήμερη εμφάνιση ενός κομήτη στους ουρανούς της Ρώμης το 44 π.Χ όταν την πρώτη ημέρα διεξαγωγής αγώνων προς τιμή του Καίσαρα, διοργανωμένους από τον Οκταβιανό Αύγουστο, ο κομήτης θα κάνει την εμφάνιση του στον ουρανό μαγνητίζοντας τα βλέμματα χιλιάδων ανθρώπων αποδεικνύοντας πως η λαμπερή ψυχή του Καίσαρα ταξιδεύει προς τους θεούς. Επιπρόσθετα, η λεπτομέρεια αυτή αποδεικνύει την ολοένα και αυξανόμενη διείσδυση και επιρροή της αστρολογίας ως σημείο παρακμής της παραδοσιακής και συντηρητικής Ρωμαϊκής θρησκείας. Μία από τις τιμές που θα του προσδώσει η Σύγκλητος ήταν η τοποθέτηση αγάλματος του στον ναό του *Quirinius* με την επιγραφή *DEUS INVICTUS* και η αναγνώριση του ως «*Divus Iulius*». Βέβαια προτού συμβούν όλα αυτά η άτυπη θεοποίηση του Καίσαρα είχε προηγηθεί κατά τέσσερα χρόνια στην Ελληνιστική Ανατολή όταν οι Έλληνες της Εφέσου μετά την νίκη του Καίσαρα κατά του Δημοκρατικού στρατού του Πομπηίου στην περιοχή των Φαρσάλων το 48 π.Χ θα ανεγείρουν άγαλμα του νικητή με την γνωστή επιγραφή «Θεός Επιφανής». Ο Αύγουστος θα προσπαθήσει με κάθε τρόπο να ενδυναμώσει την συγγένεια του με τον Καίσαρα ως νόμιμο διαδόχου του θρόνου και θα αυτοπροσδιοριστεί ως «*Divi filius*» δηλ. ως «Υιός του Θεού», ακριβώς όπως οι Έλληνες της εποχής συνήθιζαν να αποκαλούν τους Ρωμαίους Αυτοκράτορες. Παρόλο που ο Αύγουστος θα θεοποιηθεί μετά τον θάνατο του το 14 μ.Χ και θα φέρει τον τίτλο *Divus Augustus*, ναοί του θα έχουν ήδη ανεγερθεί νωρίτερα στις πόλεις των επαρχιών της Ελληνικής π.χ Πέργαμος, Νικομήδεια, Αφροδισιάς κλπ. Στη Δύση ο πρώτος βωμός του Αυγούστου θα στηθεί περίπου το 10 μ.Χ στο *Lugdunum* στην

Γαλλία, θα ακολουθήσουν βωμοί στην Ισπανία και στην Γερμανία. Ο Οκταβιανός Αύγουστος θα αποτελέσει τον θεμελιωτή της Ρώμης ως Αυτοκρατορία και οι πράξεις του θα επιδράσουν τόσο βαθιά στον χρόνο έτσι ώστε η εικόνα του να παραμένει ανεξίτηλη στην συλλογική μνήμη των ανθρώπων ως ταυτόσημη με την αξεπέραστη δόξα. Η λατρεία του θα παραμένει διάσημη μέχρι και στα τέλη του 4^{ου} αιώνα. Δεν ήταν όλοι οι Αυτοκράτορες της Ρώμης που θεοποιήθηκαν π.χ ο Νέρωνας, ο Τιβέριος, ο Καλιγούλας αν και προπαγάνδιζαν την έννοια του “Divine Augustus” και αυτό διότι η θεοποίηση προϋπέθετε να είχε κάνει κάποιος άξια πράγματα στην γη γεμάτα δόξα και μεγαλείο. Ο συνειρμός αυτός ήταν δανεισμένος από την εικόνα του ιδανικού μονάρχη των Ελληνιστικών Βασιλείων κάτι που πέρασε στην λατινική λογοτεχνία και σκέψη της Δημοκρατικής περιόδου με τον Ελληνικής καταγωγής συγγραφέα Quintus Ennius (239 -169 π.Χ) ο οποίος ήταν γνώριμος με τις απόψεις του Εκαταίου. Στην εποχή του Αυγούστου η ιδέα αυτή είχε γίνει καθολικά αποδεκτή και έχαιρε μεγάλης δημοτικότητας. Σύμφωνα με την άποψη του Εκαταίου κανένας δεν μπορούσε να γεννηθεί ως θεός, η άνοδος όμως στο ουράνιο πάνθεον μπορεί να αποκτηθεί διαμέσου άξιων επίγειων πράξεων που συνήθως ταυτίζονταν με τις στρατιωτικές επιτυχίες. Οι θνητοί δύναται μέσω άξιων και θαυμαστών πράξεων να διεκδικήσουν μία θέση ανάμεσα στο πάνθεον των θεών κυρίως διαμέσου του ευεργετικού κατακτητισμού μία σύλληψη που συγγενεύει στενά με τις θεμελιώδεις αρχές του Imperium Romanum. Η χαρακτηριστικότερη και πειστικότερη απόδοση του ιδεολογήματος αυτού γίνεται φανερή στην Αινειάδα του κλασσικού Ρωμαίου ποιητή Βιργιλίου γραμμένη μεταξύ 29-19 π.Χ, ο οποίος στα πλαίσια της Αυτοκρατορικής προπαγάνδας του Αυγούστου αναπτύσσει στο έπακρο ένα πολιτικό μεσσιανισμό και πολιτικής προφητείας. Σύμφωνα με Βιργίλιο ο Αύγουστος θα είναι ο θεμελιωτής μίας χρυσής εποχής για την ανθρωπότητα ο οποίος αφού πρώτα κατακτήσει όλον τον κόσμο θα επιφέρει τελικά ένα καθεστώς παγκόσμιας ειρήνης και αφάνταστης ευημερίας υπό την εποπτεία των Ρωμαίων. Για αυτό τον λόγο του αξίζει η θεοποίηση από την στιγμή μάλιστα που την κέρδισε επάξια μέσα από μία σειρά νικητήριων προελάσεων. Το στοιχείο των στρατιωτικών επιτυχιών είναι ιδιαίτερα τονισμένο στο έργο του Βιργιλίου στοιχείο που απηχεί προγενέστερη Ελληνιστική επίδραση, η σκληρότητα και οι καταστροφές ενός δικαιολογημένου και αναγκαίου κατακτητικού πολέμου θα ανταμειφθούν από το πέρασμα της ανθρωπότητας (“Orbis terrarum”) σε μία νέα χρυσή εποχή του Κρόνου (Aen.6.730.f & Silius., Pun. 15.78-82).

Σε τι θυσίαζαν όμως οι ιερείς και οι λάτρες της Αυτοκρατορικής λατρείας, θυσίαζαν στο πρόσωπο του Αυτοκράτορα ή σε κάτι άλλο; Από την άλλη θεωρούσαν τον Αυτοκράτορα πράγματι θεό ή όχι; Η απάντηση δεν μπορεί να είναι μονοαξονική, όπως και προηγουμένως η έννοια της Αυτοκρατορικής λατρείας σήμαινε διαφορετικά πράγματα σε διαφορετικές πληθυσμιακές και κοινωνικές ομάδες και επιπρόσθετα σε διαφορετικούς χρονικούς ορίζοντες. Από πολιτικής και πρακτικής πλευράς το σίγουρο είναι πως ο Αυτοκράτορας αποτελούσε την κορυφαία πολιτική παρουσία η οποία εξασφάλιζε την ενοποιητική δύναμη που συγκρατούσε τις διάφορες φυγόκεντρες δυνάμεις που προκαλούσαν διασπαστικές τάσεις στην Αυτοκρατορική επικράτεια. Η θρησκευτική χροιά που του αποδόθηκε σε προσωπικό επίπεδο πρόσθετε μεγαλύτερο ειδικό βάρος στην σημασία της ύπαρξης του γεγονός που απαιτούσε πιο βαθύ και πιο ειλικρινή σεβασμό από το «populus Romanus». Στην πραγματικότητα η θεοποίηση δεν είχε να κάνει με το πρόσωπο αλλά με το αξίωμα που πήγαζε από το αρχαίο και ανερμήνευτο όσον αφορά τις καταβολές του «Imperium Romanum» και αφορούσε την νομιμοποιημένη και δίκαιη εξουσία που

πήγαζε από τους Ρωμαίους που απέβλεπαν την παγκόσμια ευημερία των λαών μέσω αναγκαστικών πολέμων.

Όσον αφορά τις αιματηρές και μη θυσίες της Αυτοκρατορικής λατρείας υπάρχουν αρκετές επιγραφικές ενδείξεις που μαρτυρούν πως τις περισσότερες εκ των περιπτώσεων τελούνταν εκ μέρους του Αυτοκράτορα με την βοήθεια αρμόδιων ιερέων και όχι απευθείας στο πρόσωπο του. Τα διάσπαρτα ιερατεία της Αυτοκρατορικής λατρείας φρόντιζαν σε τακτά χρονικά διαστήματα να επενθυμίζουν την παρουσία της ανώτατης θρησκευτικής και πολιτικής αρχής η οποία σε συγκεκριμένες ημέρες θυσίαζε προς όφελος της Αυτοκρατορίας και προς όφελος των κατά τόπων πόλεων/κοινοτήτων. Με άλλα λόγια αντικαθιστούσαν την παρουσία της Αυτοκρατορικής εξουσίας. Αρκετά είναι τα παραδείγματα από την μελέτη των οποίων συνάγεται το συμπέρασμα πως οι θυσίες τελούνταν εκ μέρους του Αυτοκράτορα και όχι προς το πρόσωπο του και πως οι τελετές αυτές συνήθως ήταν μία προέκταση περιοδικών παραδοσιακών γιορτών και δεν απαιτούσαν εκτέλεση τους σε ξεχωριστές μέρες. Στην Ερεσό της Λέσβου όταν διαδόθηκαν τα νέα της νίκης του Αυγούστου στο Άκτιο οι κάτοικοι θυσίασαν σε όλους τους θεούς και τις θεές και τέλεσαν θυσία εκ μέρους του Αυτοκράτορα, στις Σάρδεις κατά την άφιξη του υιού του Αυγούστου Gaius Julius Caesar (20 π.Χ.- 4 μ.Χ) αφιέρωσαν ένα άγαλμα του στο ναό του Augustus θυσίασαν στους θεούς χωρίς να προβούν σε παραπέρα θυσίες στα πρόσωπα αυτά. Επίσης στις παραμονές των Ιουδαϊκών πολέμων το 66 μ.Χ οι Εβραίοι της Ιερουσαλήμ θα σταματήσουν να θυσιάζουν εκ μέρος του Αυτοκράτορα. Η πρακτική αυτή συνάδει με ανάλογα παραδείγματα από τα Ελληνιστικά χρόνια π.χ θυσίες του Αιγυπτιακού ιερατείου εκ μέρους των Πτολεμαίων Φαραώ. Μία άμεση και σαφή μαρτυρία για την απευθείας τέλεσης θυσίας στο πρόσωπο μέλους της Αυτοκρατορικής οικογένειας έρχεται από την Αθήνα στα τέλη του δεύτερου αιώνα μ.Χ. και συγκεκριμένα για προσφορά θυσίας προς το πρόσωπο της Julia Domna Αθηνάς Πολιάς (170-217) την σύζυγο του Ρωμαίου Αυτοκράτορα Σεπτίμιου Σεβήρου (αυτοκράτορα μεταξύ 193 και 211). Η επόμενη εξακριβωμένη αναφορά έρχεται από την Μυτιλήνη στα τέλη του πρώτου αιώνα π.Χ κοντά στις αρχές της ηγεσίας του Αυγούστου. Θα πρέπει να σημειωθεί πως οι θυσίες αυτής της κατηγορίας δεν κατευθύνονταν μονάχα στο πρόσωπο του Αυτοκράτορα αλλά και στα υπόλοιπα μέλη του Αυτοκρατορικού οίκου νεκρά και ζωντανά, τους Σεβαστούς. Γνωστό και εντυπωσιακό για το μέγεθος και την πληθώρα του γλυπτού διακόσμου του είναι το Σεβαστεϊόν (ή Αυγουστειό) της Αφροδισιάδος της Μικράς Ασίας χτισμένο τον 1^ο αιώνα μ.Χ το οποίο είναι αφιερωμένο στην Αφροδίτη και στον Αύγουστο. Είναι γνωστή η απόπειρα σύνδεσης της Ιουλοκλαυδιανής δυναστείας με την θεά Αφροδίτη από την οποία προέρχονταν οι πρόγονοι του Καίσαρα.

Μία άλλη μορφή εκδήλωσης λατρείας πέρα από θυσίες ήταν η σύνθεση και η απαγγελία εγκωμίων είτε σε στίχους είτε σε πρόζα, μία συνήθεια που πηγάζει στην παραδοσιακή λατρεία των Ελληνορωμαϊκών θεών, μάλιστα δε διοργανώνονταν και ανάλογοι διαγωνισμοί για το ποιο ποίημα θα ήταν το ομορφότερο και πιο καινοτόμο. Γνωστός είναι ο ύμνος προς τον Δημήτριο τον Πολιορκητή (Ath.253e) αλλά εξίσου και οι ύμνοι του δεύτερου μισού του πρώτου π.Χ αιώνα των Λατίνων ποιητών της εποχής του Αυγούστου τους Οβιδίου (Epist. ex Pont. IV. 9) και Ορατίου (Horace.Odes., IV, 5) που αφιερώθηκαν στον Αύγουστο ως ένδειξη σεβασμού, θαυμασμού και φιλίας. Σίγουρα η κολακεία αυτών των ποιημάτων είναι πέραν του μέτρου περιέχοντας στοιχεία θρησκευτικής αφοσίωσης με μεταφυσική απόχρωση. Οι ύμνοι αυτοί θα μπορούσαν κάλλιστα να χρησιμοποιηθούν και ως προσευχές όπως στην περίπτωση της προσευχής-ύμνου στο πρόσωπο του διάσημου «Ιερού ανδρός» του Ρωμαϊκού κόσμου Απολλώνιου του Τυανέα (Philostr. VA. VIII. 5). Στο ίδιο

κλίμα θα πρέπει να συμπεριληφθούν και οι κατά καιρούς πανηγυρικοί λόγοι, τόσο διαδεδομένοι στην λογοτεχνία της ύστερης αρχαιότητας, που εξιστορούσαν με πομπώδες και μεγαλοπρεπής ύφος τα ηρωικά κατορθώματα και τις αγαθοεργίες των εξιδανικευμένων Αυτοκρατόρων π.χ ο πανηγυρικός του θεολόγου Λιβανιού προς τον Ιουλιανό δύο έτη μετά τον θάνατο του τελευταίου (Libanius, Or. XVIII. 304). Αυτή η ιδιαίτερη κατηγορία έκφρασης θαυμασμού που αγγίζει ή και ξεπερνά πολύ συχνά τα όρια της θρησκευτικής ευλάβειας φθάνοντας στο σημείο της ιδιωτικής και δημόσιας προσευχής συμπυκνώθηκε και διαμόρφωσε ένα είδος «Αυτοκρατορικής λειτουργίας» που θα ενσωματωθεί αργότερα στο τυπικό της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Το σίγουρο ήταν πως οι προσευχές προς τους Αυτοκράτορες δεν απέκτησαν ποτέ την βαρύτητα των προσευχών προς τους θεούς.

Στην εποχή του Μ.Κωνσταντίνου η πρακτική της Αυτοκρατορικής λατρείας ήταν ακόμη διαδεδομένη, ο Κωνσταντίνος είναι χαρακτηριστικό πως θα επιτρέψει στους κατοίκους της Ουμβρίας να τον τιμήσουν αυτόν και την οικογένειά του (Gens Flavia) με λατρεία αλλά θα απαγορεύσει την τέλεση αιματηρών θυσιών σύμφωνα με τις απαιτήσεις της Χριστιανικής θρησκείας. Η νέα θρησκεία θα υποβιβάσει για πάντα και με σαφήνεια τον Αυτοκράτορα στην θνητή σφαίρα, η θεοποίηση του θα αντικατασταθεί από το χρίσμα διαμέσου της Αυτοκρατορικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Ανακεφαλαιώνοντας, ποικίλες ήταν οι ενέργειες εκδήλωσης λατρείας προς το πρόσωπο του Αυτοκράτορα. Κάθε φορά εξαρτώνταν από το κοινωνικό, εθνολογικό και θρησκευτικό υπόβαθρο των πληθυσμών που κατοικούσαν μέσα στα όρια της Αυτοκρατορίας, το σίγουρο ήταν πως ο Αυτοκράτορας βρίσκονταν κοντύτερα στον ουρανό παρά στην γη. Το κατά πόσο σημαντική ήταν η Αυτοκρατορική λατρεία πέρα της πολιτικής και πρακτικής σημασίας της η σιωπή των Ελλήνων φιλοσόφων πάνω στο τομέα αυτό θα πρέπει να μας προιδαξεί.

(α)

(β)

(γ)

(δ)

Εικόνες: α) Ρωμαϊκό δηνάριο, τέθηκε σε κυκλοφορία το 18 π.Χ επί ηγεμονίας Αυγούστου. Αναπαριστά τον θεοποιημένο Ιούλιο Καίσαρα. Στην μπροστινή πλευρά η προτομή του Αυγούστου με την επιγραφή στα λατινικά CAESAR AVGVSTVS (Καίσαρ Αύγουστος), στον οπισθότυπο ο κομήτης που εμφανίστηκε το 44 π.Χ την πρώτη μέρα έναρξης των αγώνων προς τιμή του Ιουλίου Καίσαρα. Ο κομήτης θεωρήθηκε πως αντιπροσώπευε την ψυχή του νεκρού Αυτοκράτορα και από εκείνη την στιγμή το σημάδι του αστέρα χρησιμοποιήθηκε ως οικόσημο της Ιουλιοκλαυδιανής δυναστείας. Φέρει την επιγραφή DIVVS IVLIV[S] (Θεϊκός Ιούλιος) β) Νόμισμα του Καλιγούλα που παριστάνει τον ίδιον να θυσιάζει μπροστά στον Ναό του Αυγούστου στην πόλη της Ρώμης γ)Ναός του Αυγούστου στην σημερινή Κροατία δ) Ναός του Ανδριανούς την Έφεσο. Το ακριβές πρόγραμμα και τυπικό των ιερών της Αυτοκρατορικής λατρείας δεν είναι ακόμα πλήρως γνωστό.